

AIŠKINAMASIS RAŠTAS
DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO 95 STRAIPSNIO
PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTO

1. Įstatymų projektų rengimą paskatinusios priežastys, įstatymų projektų tikslai ir uždaviniai

Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso (toliau – Baudžiamasis kodeksas) 95 straipsnio 3 dalis¹ numato XVIII, XX, XXI, XXIII ir XLIV skyriuose numatytų nusikalstamų veikų, jei jų metu nukentėjo nepilnametis asmuo, senaties terminą iki šiam asmeniui sueina dvidešimt penkeri metai. Senaties terminas šiuo metu galiojančiame Baudžiamajame kodekse pradedamas skaičiuoti nuo nusikalstamos veikos padarymo.² Šiuo Baudžiamojo kodekso 95 straipsnio pakeitimo įstatymo projektu (toliau – Įstatymo projektas) siūloma išbraukti 3 dalyje nurodytus XXI ir XLIV skyrius ir jiems senatį pradėti skaičiuoti ne nuo nusikalstamos veikos padarymo, o nuo dienos, kai aukai sukanka 35 metai.

Toks Įstatymo projektas siūlomas, nes dabar galiojantis senaties terminas byloms³, nagrinėjančiose patirtą seksualinį smurtą nepilnametystės metais, yra per trumpas. Moksliniais tyrimais⁴ įrodyta, kad apie patiriamą seksualinę prievartą vaikai dažniausiai nutyli, bijodami smurtautojo bei aplinkinių reakcijų, nepasitikėdami pagalbos galimybėmis, o patys į vaiką nukreipti seksualinės prievartos veiksmai neretai prasideda jam esant dar labai ankstyvo amžiaus – dar tuomet, kai vaikas nepajėgia suprasti, kas vyksta, ar neturi tinkamų būdų parodyti bei pasakyti kitiems apie savo patirtis. Visuomenėje neretai išgirstame suaugusių, jau vidutinio amžiaus sulaukusių, aukų prisipažinimus apie prieš kelis dešimtmečius vaikystėje patirtą seksualinę prievartą, tačiau tokios bylos nebegali būti nagrinėjamos dėl pasibaigusio senaties termino, todėl nusikaltimą įvykdęs asmuo nebegali sulaukti pelnytos bausmės, o nukentėjusysis – teisingumo.

Pažymėtina, kad 2011 m. buvo priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/93/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR⁵, o pagal jos 15 straipsnio 2 dalį valstybės narės įpareigos imtis būtinų priemonių, kad baudžiamasis persekiojimas už tam tikras veikas, susijusias su seksualine prievarta prieš nepilnamečius, vaikų įtraukimu į dalyvavimą

¹ BK 95 str. 3. Jeigu nuo šio kodekso XVIII, XX, XXI, XXIII ir XLIV skyriuose numatytų nusikalstamų veikų nukentėjo nepilnametis, senaties terminas negali baigtis anksčiau, negu šiam asmeniui sueina dvidešimt penkeri metai.
² BK 95 str. 2. Senaties terminas skaičiuojamas nuo nusikalstamos veikos padarymo iki nuosprendžio priėmimo dienos.
³ Apimančioms Baudžiamojo kodekso XXI skyrių „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui“ bei XLIV skyrių „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei“.
⁴ Pūras, Dainius, ir Ilona Ulevičiūtė. "Vaikų seksualinė prievarta ir jos pasekmės." *Visuomenės sveikata* 3.50, 2010, 19-23.
⁵ Konsoliduotas Direktyvos 2011/93/ES tekstas:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:02011L0093-20111217&from=EN>

pornografiniuose renginiuose ir prostituciją, vaikų pornografijos gamyba, būtų vykdomas pakankamą laiką po to, kai nukentėjęs asmuo sulaukė pilnametystės, ir kad atitiktų padarytos nusikalstamos veikos sunkumą.

Šiuo metu bent sunkiausiems lytinio pobūdžio nusikaltimams prieš nepilnamečius senaties terminas išvis nėra taikomas Airijoje, Estijoje, Nyderlandų karalystėje, Švedijoje, Vengrijoje. Lenkijoje tokia nuostata, galiojanti 15 metų neturinčio asmens išžaginimui ir kai kurioms kitoms veikoms⁶, įsigalios nuo šių metų kovo 14 d. Latvijoje sprendimą dėl senaties taikymo ar netaikymo nepilnamečio išžaginimo ir kai kuriais kitais seksualinio smurto prieš nepilnametį atvejais priima teismas (praėjus 30 metų nuo dienos, kai nukentėjusiam asmeniui sukako 18 metų).⁷

Kai lytinio pobūdžio veikoms prieš nepilnamečius senatis taikoma, gali būti nustatomi specialūs jos terminai ar speciali jų skaičiavimo tvarka. Pavyzdžiui, Prancūzijoje nusikaltimui dėl nepilnamečio išžaginimo taikoma 30 metų senatis (nors bendru atveju nusikaltimams ilgiausias senaties terminas yra 20 metų). Slovėnijoje kai kurių lytinio pobūdžio veikų prieš nepilnamečius atvejais standartiniai senaties terminai trigubinami ir gali siekti iki 90 metų. Lenkijoje, pagal šių metų kovo mėnesį įsigaliojusias Baudžiamojo kodekso pataisas, nusikalstamų veikų seksualinei laisvei ir padorumui, padarytų 18 metų neturintiems asmenims, senaties terminas negali baigtis, kol nukentėjusiam asmeniui nesukanka 40 metų.

Dalyje ES valstybių bent kai kurių lytinio pobūdžio nusikalstamų veikų prieš nepilnamečius senaties eiga neskaičiuojama, kol tų veikų aukos nesulaukia tam tikro amžiaus. Ispanijoje šis amžius yra 35 metai, Vokietijoje – 30 metų, Vengrijoje – 21 metai, daugelyje kitų šalių – 18 metų.

Atsižvelgiant į kitų ES valstybių praktikas, siūlomame Įstatymo projekte pasirinktas tarpinis variantas – senaties termino skaičiavimas nuo 35 metų.

Lietuvos Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad konstitucinis asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu.⁸ Asmens amžius laikytinas pozityviaja diskriminacija.

Senaties paskirtis yra išvengti situacijų, kai praeityje nusikalstamą veiką padaręs, tačiau ilgainiui pavojingumą praradęs asmuo yra persekiojamas ir baudžiamas už nusikalstamą veiką, kuri nebėra aktuali nei ją padariusiam asmeniui, nei visuomenei. Remiantis senaties instituto materialiąja koncepcija (asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pavojingumo bei nusikalstamos veikos ir jos teisinio įvertinimo aktualumo visuomenei nunykimo teorijomis), manytina, kad sunkios

⁶ Kai jos yra susiję su 15 metų neturinčio asmens išžaginimu.

⁷ Šioje ir sekančiose dvejose pastraipose informacija iš: Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento analitinė apžvalga 23/13. (2023). *Baudžiamojo persekiojimo už lytinio pobūdžio nusikalstamas veikas prieš nepilnamečius senatis Europos Sąjungos valstybėse*

⁸ Paulauskaitė, Indrė. "Senaties institutas Lietuvos ir užsienio valstybių teisėje.", 2011, 72.

nusikalstamos veikos prieš nepilnametį padarymas rodo didesnę ją padariusio asmens pavojingumą (savo ruožtu, ir ilgesnę laiko trukmę pavojingumo sumažėjimui). Nusikalstama veika prieš nepilnamečius bei jos teisinis įvertinimas turi ir didesnę aktualumą visuomenei, suinteresuotai ginti savo silpniausius bei pažeidžiamiausius narius.⁹

Psichologiniai tyrimai¹⁰ byloja, kad seksualinio smurto prieš vaikus aukos negali pripažinti prieš juos naudojamos prievartos fakto daugelį metų po nusikalstamos veikos padarymo. Pavyzdžiui, „lango“ (angl. – *window*) judėjimas Jungtinėse Amerikos Valstijose, paskatinęs valdžią suteikti teisę seksualinių nusikaltimų aukoms per vienerių metų laikotarpį pareikšti kaltinimus nors senaties terminas jau pasibaigęs¹¹, leido į teisėsaugą kreiptis virš 1000 nukentėjusių ir atskleidė kelis šimtus nusikaltėlių, kurie prieš tai dar nebuvo žinomi teisėsaugai.¹²

Nepilnamečiai, prieš kuriuos yra padaroma nusikalstama veika, dėl savo socialinės nepatirties, priklausomybės nuo kaltininko, nesugebėjimo tinkamai įvertinti prieš juos atliktų, veiksmų, kitų aplinkybių, turi ribotas galimybes tinkamai įgyvendinti savo teisę į gynybą. Dėl šios priežasties, baudžiamosios atsakomybės senaties nusikalstamų veikų prieš nepilnamečius atžvilgiu įstatyminis reguliavimas daugelyje valstybių skiriasi nuo prieš kitas asmenų grupes padarytų nusikalstamų veikų senaties reguliavimo.¹³

Kalbant apie seksualinio smurto problemą svarbu paminėti ir statistiką: 1 iš 5 vaikų Europos šalyse yra patyręs kokios nors formos seksualinį smurtą, tik 1 iš 3 apie tai kam nors papasakoja.¹⁴ Pranešimų skaičius apie galimai vaikų patiriamą smurtą nuolat auga: 2020 m. tokių atvejų buvo 185, 2021 m. – 239, 2022 m. Lietuvoje 300 vaikų pripažinti nukentėjusiais nuo seksualinio smurto. Šių metų pirmąjį mėnesį tokių atvejų užfiksuota jau 22.¹⁵

Atliekami moksliniai tyrimai akcentuoja¹⁶, kad didžiajai daliai vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, nustatomi vienokie ar kitokie psichikos sutrikimai. Vaikų, paauglių, patyrusių seksualinę prievartą, psichikos būseną bei jų realybės suvokimas pakinta: jie nuvertina save, pasaulį ima suvokti kaip priešišką, atsiranda nesaugumo jausmas, nepasitikėjimas kitais žmonėmis, sutrinka tarpusavio ryšiai, ypač ryšiai su priešinga lytimi (kai prievartautojas – priešingos lyties asmuo). Seksualinės prievartos pasekmės gali pasireikšti ne iš karto; laikui bėgant jos gali sunkėti.¹⁷ Daug neigiamų

⁹ Paulauskaitė, Senaties institutas Lietuvos ir užsienio valstybių teisėje."

¹⁰ Hamilton, M. A. "The maturing of the movement: statute of limitations reform for sex abuse victims". 2009.

¹¹ 2002 m. Kalifornijoje buvo išleistas įstatymas, suteikiantis teisę seksualinių nusikaltimų aukoms per vienerių metų laikotarpį pareikšti kaltinimus nepaisant to, kad senaties terminai jau yra pasibaigę.

¹² Hamilton, "The maturing of the movement: statute of limitations reform for sex abuse victims".

¹³ Ten pat.

¹⁴ Council of Europe, *Human Rights Channel*, <https://human-rights-channel.coe.int/stop-child-sexual-abuse-in-sport-en.html>

¹⁵ Globos namai „Užuovėja“, *Valstybės vaiko teisių ir įvaikinimo tarnybos pranešimas*,

<https://www.uzuoveja.lt/naujienos/2/valstybes-vaiko-teisiu-ir-ivaikinimo-tarnybos-pranesimas:31>

¹⁶ Kilikevičienė, Vida. "Vaikų ir paauglių, patyrusių seksualinę prievartą, išnaudojimą, sunkumai ir realybės suvokimo pakitimai." *SVEIKATOS* 24.1, 2014, 25.

simptomų, susijusių su vaiko seksualine prievarta, atsiranda tiek vaikystėje, tiek vėlesniame suaugusio žmogaus gyvenime. Mokslinės literatūros duomenimis, asmenys, vaikystėje patyrę seksualinę prievartą, šį stresą išgyvena visą savo gyvenimą. Tokie asmenys gali būti priskirti suicido ar homocido rizikos grupėmis. Jie dėl nešiojamų ir slepiamų dvasinių kančių, išsivysčiusios psichiatrinės simptomatikos anksčiau ar vėliau patenka į psichiatrų akiratį.¹⁸ Pavyzdžiui, Vidos Kilikevičienės ir Ievos Viltrakytės atliktame tyrime „Seksualiniai nusikaltimai prieš vaikus ir paauglius Lietuvoje“ išsiaiškinta, kad suaugusieji pacientai, konsultuoti Vilniaus miesto psichikos sveikatos centre, psichiatrinę simptomatiką, išsivysčiusią po vaikystėje patirtos seksualinės prievartos, jautė visą laiką, tyliai kentėdami ir ją slėpdami, iki kontakto su psichiatru, netgi iki tam tikrų gydytojo užduodamų klausimų. Kai kurie pacientai nurodė, jog apie patirtą ar patiriamą prievartą dar vaikystėje mėginę kalbėtis su suaugusiais, tačiau buvo atstumti, išbarti, apkaltinti melavimu bei šmeižimu.¹⁹

Šiuo Įstatymo projektu siūloma iš Baudžiamojo kodekso 95 straipsnio išbraukti 3 dalyje nurodytus XXI ir XLIV skyrius ir jiems senaties terminą pradėti skaičiuoti ne nuo nusikalstamos veikos padarymo, o nuo dienos, kai aukai sukanka 35 metai, nes nepilnametės seksualinio smurto aukos:

- dažnu atveju patiria seksualinę prievartą dar itin jauname amžiuje, todėl tuo metu (ir, galimai, ilgus metus po patirto smurto) socialinės ir psichologinės brandos stoka trukdo suvokti, kas su jomis yra ar buvo daroma ir kad tie veiksmai yra neteisėti bei neteisingi;
- dažniausiai seksualinį smurtą patiria iš pažįstamų asmenų, esančių jų artimoje aplinkoje, todėl moralinė, finansinė ir/ar faktinė priklausomybė nuo smurtaujančio asmens gali sustabdyti pranešti apie patiriamą prievartą;
- susiduria su visuomenėje vis dar gajomis stigmomis kalbėti apie patirtą seksualinę prievartą ir susiduria su įvairiais psichologiniais barjerai (pvz. patirto smurto nepripažinimu, depresija, baime, nepasitikėjimu aplinkiniu pasauliu ir visuomene), kuriuos lėmė patirtas seksualinis smurtas, todėl ilgą laiką vengia kalbėti apie vaikystėje patirtą prievartą;
- laiku nesulaukia pagalbos: bando apie patiriamą seksualinę prievartą papasakoti artimoje aplinkoje esantiems asmenims (pvz. tėvams, giminaičiams, mokytojams), tačiau tuometiniai jų liudijimai priimami kaip melas, išsigalvojimas.

¹⁸ Pūras, Ulevičiūtė. "Vaikų seksualinė prievarta ir jos pasekmės."

¹⁹ Kilikevičienė, Vida, ir Ieva Viltrakytė. "Seksualiniai nusikaltimai prieš vaikus ir paauglius Lietuvoje." *Sveikatos mokslai* 22.2, 2012, 12-19.

Išvardinti aspektai patvirtina, kad dabartinis Baudžiamojo kodekso 95 straipsnyje numatytas senaties taikymas iki aukai sukanka 25 metai yra nepakankamas.

Siūlomas Įstatymo projekto tikslas – užtikrinti pakankamą laikotarpį sulaukti teisingumo aukoms, patyrusioms sunkią seksualinę prievartą vaikystėje.

Įstatymo projekto uždaviniai:

1. užtikrinti, kad vaikystėje sunkią seksualinę prievartą patyrę asmenys turėtų pakankamai laiko suvokti apie prieš juos padarytus nusikaltimus ir vis dar turėtų teises galimybes apginti savo pažeistas teises;
2. formuoti aiškią valstybės poziciją, kad seksualiniai nusikaltimai prieš nepilnamečius yra netoleruoti, o tokius nusikaltimus padarę asmenys sulauks bausmės;
3. paskatinti aukas, patyrusias seksualinę prievartą vaikystėje, pranešti apie jų atžvilgiu įvykdytus nusikaltimus;
4. atsižvelgti į kitų ES valstybių teises sistemas, kur seksualiniai nusikaltimai prieš nepilnamečius baudžiamojoje teisėje turi išskirtinumą nuo kitų nusikaltimų ir užtikrinti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2011/93/ES įvykdymą.

2. Įstatymų projektų iniciatoriai (institucija, asmenys ar piliečių įgalioti atstovai) ir rengėjai

Įstatymo projekto iniciatorė ir rengėja – Seimo narė Morgana Danielė.

3. Dabartinis Įstatymų projektuose aptartų teisinių santykių reguliavimas

Šiuo metu LR Baudžiamojo kodekso 95 straipsnis numato, kad jeigu nuo XVIII, XX, XXI, XXIII ir XLIV skyriuose numatytų nusikalstamų veikų nukentėjo nepilnametis asmuo, senaties terminas negali baigtis anksčiau, negu šiam asmeniui sueina dvidešimt penkeri metai. Senaties terminas skaičiuojamas nuo nusikalstamos veikos padarymo iki nuosprendžio priėmimo dienos.

4. Siūlomos naujos teisinio reguliavimo nuostatos ir laukiami teigiami rezultatai

Šiuo Įstatymo projektu siūloma iš LR Baudžiamojo kodekso 95 straipsnio 3 dalies išbraukti XXI ir XLIV skyrius, tuo tarpu straipsnį papildant nauja dalimi 3¹, kurioje numatoma, kad, jeigu nuo kodekso XXI ir XLIV skyriuose numatytų nusikalstamų veikų nukentėjo nepilnametis, senaties terminas būtų pradėtas skaičiuoti, kai aukai sukanka 35 metai.

Priėmus įstatymo projektą tikimasi, kad ilgesnis senaties terminas seksualiniams nusikaltimams, įvykdytiems prieš nepilnamečius, užtikrins nusikaltėlių baudžiamumą ir atskleidimą (vėliau, bet ne niekada) bei paskatins prabilti aukas, vaikystėje patyrusias prievartą. Taip pat tikimasi, kad Baudžiamojo kodekso pakeitimai sustiprins silpniausiųjų visuomenės piliečių – vaikų – apsaugą

ir teigiamai paveiks prevencinį poveikį, atgrasantį asmenis atlikti seksualinius nusikaltimus prieš nepilnamečius.

5. Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo rezultatai, galimos neigiamos priimtų įstatymų pasekmės ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad tokių pasekmių būtų išvengta

Priėmus įstatymą, neigiamų pasekmių nenumatoma.

6. Galima priimtų įstatymų įtaka kriminogeninei situacijai, korupcijai

Įstatymo priėmimas turės teigiamą įtaką valstybės kriminologinei situacijai, nes bus išaiškinta daugiau nusikalstamų veikų ir atskleisti sistemai iki šiol nežinomi nusikaltėliai.

7. Galima priimtų įstatymų įtaka verslo sąlygoms ir jo plėtrai

Įstatymo projektu nustatyti reikalavimai neturės įtakos verslo sąlygoms ir jo plėtrai.

8. Ar įstatymo projektas neprieštarauja strateginio lygmens planavimo dokumentams?

Įstatymo projektas neprieštarauja strateginio lygmens planavimo dokumentams.

9. Įstatymų inkorporavimas į teisinę sistemą, galiojantys teisės aktai, kuriuos būtina pakeisti, panaikinti ar priimti, priėmus teikiamus Įstatymų projektus

Priėmus teikiamą Įstatymo projektą, kitų įstatymų priimti, pakeisti ar pripažinti netekusiais galios nereikės.

10. Įstatymų projektų atitiktis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimams, Įstatymų projektų sąvokų ir jas įvardijančių terminų įvertinimas Terminų banko įstatymo ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka

Įstatymo projektas parengtas laikantis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų, Įstatymo projekte naujos sąvokos neapibrėžiamos ir nevartojamos.

11. Įstatymų projektų atitiktis Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatoms ir Europos Sąjungos dokumentams

Įstatymo projekto nuostatos neprieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatoms ir Europos Sąjungos teisei.

12. Įstatymams įgyvendinti reikalingi įgyvendinamieji teisės aktai, šių aktų rengėjai ir parengimo terminai

Įstatymo pataisai įgyvendinti nereikia įgyvendinamųjų teisės aktų.

13. Valstybės, savivaldybių biudžetų ir kitų valstybės įsteigtų fondų lėšos, kurių prireiks įstatymams įgyvendinti, ar bus galima sutaupyti (pateikiami prognozuojami rodikliai einamaisiais ir artimiausiais 3 biudžetiniais metais).

Įstatymo projekto įgyvendinimui papildomų valstybės biudžeto ar kitų valstybės įsteigtų fondų lėšų nereikės.

14. Įstatymų projektų rengimo metu gauti specialistų vertinimai ir išvados

Rengiant Įstatymo projektą, specialistų išvadų ir vertinimų negauta.

15. Reikšminiai žodžiai, kurių reikia šiems projektams įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą, įskaitant Europos žodyno „Eurovoc“ terminus, temas bei sritis

Reikšminiai žodžiai yra „senaties terminas“, „seksualinis smurtas“, „seksualinis išnaudojimas“, „seksualinė prievarta prieš nepilnamečius“.

16. Kiti, iniciatorių nuomone, reikalingi pagrindimai ir paaiškinimai

Nėra.

Teikia

Morgana Danielė